

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com. ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 11, 2019 | 28.11.2019 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.11.63](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.11.63)

УДК 330.101.541

*Т. Є. Воронкова,
к. е. н., доцент,
Професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
ORCID: 0000-0002-8648-117X
А. С. Несенюк,
Магістр, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
ORCID: 0000-0002-6905-9663*

ЦИКЛІЧНІСТЬ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

*T. Voronkova
Candidate of Sciences,
Associate Professor of Department of Business Economics and
tourism,
Kyiv National University of Technologies and Design
A. Nesenjuk
Master, Kyiv National University of Technologies and Design*

RECURRENCE OF WORLD DEVELOPMENT AND CONFORMITY TO LAW OF ORIGIN OF ECONOMIC CRISES

В статті досліджено теоретичні основи та сучасний стан розвитку досліджень, пов'язаних з циклічним характером світової та національної економіки. Визначено, що теорія циклічності є універсальною фундаментальною формою динамічного розвитку соціально-економічних систем на всіх етапах та рівнях ієрархії економіки. Основною формою економічного циклу є криза, яка формує цикл, а багатократне відновлення кризового стану надає ринковій економіці характер циклічності розвитку. Узагальнено причини виникнення світових економічних циклів та виокремлено їх основні властивості. Розглянуто вплив світових економічних криз на сучасний стан економіки України, з'ясовано наслідки та досліджено основні шляхи щодо їх подолання. Встановлено характер неузгодженості між кейнсіанською макроекономікою з неокласичною економікою мікрорівня. Визначено місце підприємств як елементів мікроекономічної системи, які внаслідок взаємодії на ринку товарів, послуг, робіт в кінцевому рахунку впливають на стан рівноваги цілісної макроекономічної системи.

In the article the theoretical basis and the current state of research related to the cyclical nature of world and national economy. Overview of research on the status and trends of world cycling, the causes of economic crises and features of their display in the system of macro- and micro-level and individual entity. It was determined that the theory of recurrence is a universal fundamental form of dynamic social and economic systems in all phases and levels of the

hierarchy of the economy. The basic form is a crisis of the economic cycle, which forms a loop and repeated crisis recovery provides a market economy cyclical nature of the development. Investigated that mastering the laws and ways of overcoming the systemic crisis contributes to the problem of in-depth understanding of market economy, related to the occurrence and recurrence of crises, including at the level of individual economic actors. Overview causes of global economic cycles and singled out their basic properties. The influence of the world economic crisis on the current state of Ukraine's economy revealed effects and investigate the main ways to overcome them. The character mismatch between Keynesian macroeconomics with micro neoclassical economics. The place of business as elements of microeconomic systems that due to the interaction of market goods and services ultimately affect the equilibrium coherent macroeconomic system. The necessity of applying to businesses preventive crisis management, which is to respond to weak, signals the emergence of the crisis.

Ключові слова: *світова економічна криза; глобалізація; світова економіка; економічні цикли; чинники внутрішнього середовища; превентивне антикризове управління.*

Key words: *global economic crisis; globalization; the world economy; economic cycles; factors of internal environment; preventive crisis management.*

Постановка проблеми. Дослідження особливості циклічного характеру економіки має першочергове значення для пошуку шляхів подолання її кризових проявів, як в глобалізованій світовій, так й в національній економіках. Оволодіння закономірностями й способами виходу із системної кризи сприяє поглибленому розумінню проблеми ринкової економіки, пов'язаної з виникненням циклічності й кризових явищ, в тому числі й на рівні окремих суб'єктів економічної діяльності.

Разом з тим, існує недостатня кількість досліджень присвячена розгляду кризових явищ в діяльності підприємства з точки зору системного підходу, зважаючи на те, що підприємство виступає елементом мікроекономіки, яка в свою чергу є підсистемою більш високого рівня – макроекономічної системи. В результаті взаємодії елементів, підсистем складної економічної системи відбувається їх взаємодія й взаємовплив, в тому числі, як в напрямку розгортання кризових явищ, так й у виборів вектора їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні теоретичні та емпіричні дослідження економічних циклів, механізмів антициклічного та антикризового регулювання економіки країн відображені у працях таких іноземних та вітчизняних вчених, як М. Туган-Барановський, В.М. Гець, С.Г. Панченко, І.П. Макаренко, О.М. Трофимчук, В.П. Кузьменко, А.О. Мельник, Дж.М.Кейнс, Д. Китчин, К. Жюгляр, Д. Форрестер, С. Кузнець, М. Кондратьєв, Й. Шумпетер, В. Дейк, Е. Тоффлер, Д.Опарін, С. Ю.Румянцева, Р.Р. Галяутдинов. Природа кризових явищ, їх ознаки, механізм дії для окремого суб'єкта господарювання висвітлена в працях багатьох вітчизняних дослідників О.О. Терещенка, З.Є.Шершньової, Т.Є.Воронкової.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Центральною метою статті виступає узагальнення досліджень щодо стану та тенденцій циклічності світового розвитку, причин виникнення економічних криз та особливостей їх прояву в системі макро- та мікросередовища й на рівні окремого суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу. Довгостроковий розвиток світової економіки має еволюційний характер, в межах якого відбувається зростання чисельності населення, зростання виробництва, прогрес в технологіях. Натомість в межах еволюційного поступального руху, як довели наукові та евристичні дослідження, спостерігаються періодично змінні хвилеподібні економічні процеси, пов'язані із змінами цін, норми процентів прибутку й безробіття в різних галузях, фінансових та фондових ринках тощо. Такі хвилі скоординовані з різними стадіями організації соціально-економічної системи й фазами науково-технічних та економічних циклів.

Домінуючою фазою економічного циклу виступає криза, з нею завершується один період розвитку економіки й зароджується наступний. Саме криза формує цикл, а багатократне відновлення кризового стану надає ринковій економіці характер циклічності розвитку.

Результатом прояву кризи є суттєве падіння виробництва й прибутків, зниження кредитів, зростання ставок проценту, банкрутство різних суб'єктів господарювання, підвищення безробіття, що призводить до скорочення реального валового національного продукту. З іншого боку, економічна криза виступає своєрідним драйвером розвитку економіки, посилюючи конкуренцію, змушуючи підприємства скорочувати витрати, збільшувати виробництво та прибутки, впроваджувати новітні технології.

З розвитком масового товарного виробництва спостерігається нерівномірність розвитку попиту та пропозиції, обсягів виробництва та доходів й стану економіки в цілому. В той же час нерівномірність не є

проявом суцільної хаотичності господарювання, а виступає демонстрацією певної циклічності, що детермінується сутністю ринкової системи з її адаптованістю досягати економічної стійкості на рівні макроекономіки від спаду до підйому виробництва.

Теорію циклічності та економічної кон'юнктури ринків досліджувала значна кількість видатних учених. Практично жодне глибоке сучасне фундаментальне дослідження економічних процесів не залишає поза увагою теорію циклічності та явища, внаслідок яких вони породжуються.

Так, український учений М. Туган-Барановський дослідив різноманітні аспекти, пов'язані з висвітленням циклічності економічних процесів [1]. В подальшому теорія циклічності розвинута послідовником М.Туган-Барановського М. Кондратьєвим, який обґрунтував існування нерівномірності, хвилеподібності розвитку економічної системи [2]. М. Кондратьєв у своїй роботі «Великі цикли кон'юнктури» [3] розробив механізм дії довгих хвиль як процесу, пов'язаному з коливаннями навколо стану рівноваги, що характерно для ринкової економіки. Він встановив існування декількох станів рівноваги та відповідних ним декількох хвилеподібних процесів. Великий цикл має тривалість 40-60 років й охоплює фази як падіння, так й зростання

Теоретична концепція довгих хвиль має першорядне значення не тільки для оцінки стану світової економіки, а й виступає підґрунтям методу довгострокового прогнозування її майбутнього розвитку. Адептом М. Кондратьєва став австрійський економіст Й Шумпетер, який в роботі "Економічні цикли" (1939) підтвердив теорію М. Кондратьєва й наполягав на існуванні значної кількості циклів, натомість виступив засновником трициклічної системи на основі циклів Китчина (3-4 роки), Жюгляра (7-11 років), Кондратьєва (48-60 років). Й. Шумпетер апріорно стверджував, що «кожен цикл Кондратьєва повинен вмійшувати загальне число циклів Жюгляра, який в свою чергу вмійшує загальне число циклів Китчина» [4, с. 147].

Згідно теорії М. Кондратьєва перша хвиля припала на період промислової революції та характеризувалася винаходами парового двигуна, створенням металургійної та текстильної промисловості. Друга хвиля супроводжувалася швидким розвитком транспорту та зв'язку. Третя хвиля ознаменувалася винаходом двигуна внутрішнього згорання, електрики, радіо, хімії.

Сучасний голландський економіст Ван Дейк, продовжуючи аналіз економічних коливань, виділив вже п'ять довгих хвиль, три з яких сумісні з хвилями М. Кондратьєва. Четверта хвиля - 1945-1973 рр. - викликана новим етапом науково-технічної революції, прогресом у фізиці (розщеплення ядра), космонавтики та хімії (синтетичні матеріали). П'ята хвиля розпочалася в 80-і роки й триває у теперішній час. Вона відзначена розвитком кібернетики, генної інженерії, електроніки. Отже, довгі хвилі демонструють квалітативний розвиток всього світогосподарства [5].

Після завершення світової фінансово-економічної кризи 2008 року п'ята довга хвиля продемонструвала деяке затухання, що супроводжувалося рецесією світової економіки. Виходячи із терміну довгої хвилі приблизно у 50 років, наступний фазовий перехід до вищого циклу (хвилі) припадає, як попереджали українські дослідники, на 2020–2030 рр. [6, с. 86].

Про перехід світової економіки до стадії депресії протягом 2020-2025 гг. прогнозували й зарубіжні науковці [7]. Сучасними дослідниками вважається, що основним драйвером кризи 2020-2015 років є передкризовий стан на біржовому та сировинному ринках. Головним індикатором наближення кризи є суттєве зниження показників зростання найпотужніших економік світу – США, Європейського Союзу та Китаю, показників грошового ринку, а також індексів їх ділової активності у виробничих сферах.

Натомість фінансово-економічна криза може розпочатися саме з країн, що розвиваються в силу нестабільності економіки цих країн. Враховуючи, що економіка України інтегрована до світової економічної системи та залежна від впливу загальносвітових тенденцій, їй слід негайно готуватися до цих подій, застосовуючи реактивні та превентивні заходи [8].

В даний час відсутня загальновізнана економічна теорія, яка досконало розкриває феномен багаточиклічності розвитку економічних систем, зважаючи на переважну констатацію закономірності подій минулих періодів [9]. В табл. 1 надано класичний погляд науковців щодо розгортання циклів розвитку світової економіки та причин їх виникнення, які залежно від їх тривалості представлено: короткими циклами Китчина, середньостроковими циклами Жюгляра, довгими циклами Коваля та Кондратьєва, довгостроковими циклами Форрестера та надвеликими циклами Тоффлера.

Таблиця 1.

Класична характеристика світових економічних циклів

Назва та тривалість циклу	Причини виникнення циклів
Цикл Джозефа Китчина (3-4 роки) [10].	Виникають в результаті збільшення реальних інвестицій в основний капітал і перевищення пропозиції обсягів товарно-матеріальних цінностей над їх потребою. В результаті відбувається падіння попиту на інвестиції, що викликає гальмування процесу зростання виробництва.
Цикл Клемана Жюгляра (7-11 років) [11].	Відтворювальні або будівельні цикли, пов'язані із формуванням нових поколінь основного капіталу підприємств, що потребують довготермінової віддачі на вкладений капітал внаслідок практичного їх застосування.
Цикл (ритми) Саймона Кузнеця (15-25 років)	Інфраструктурні інвестиційні цикли, пов'язані із

[12].	всеосяжним удосконаленням найважливіших технологій. Ці цикли супроводжуються довготерміновим підвищенням цін.
Цикл Миколи Кондратьєва (45-60 років) [13].	Великі цикли Кондратьєва (К-цикли, К- хвилі) пов'язуються із науково-технічними революціями, що обумовлюють структурні зміни в економіці, кардинальні трансформації в технологічному базисі, а також зростання інвестицій в інфраструктуру, людський капітал.
Цикли Джея Форрестера (200 років) [14].	Довгострокові цикли Форрестера сформовані на основі моделі розвитку світу як системи процесів щодо взаємодії демографічних, промислових, природних ресурсів. В їх основі лежить обґрунтування необхідності трансформації матеріальних та різних видів енергетичних ресурсів.
Цикли Елвіна Тоффлера (1000-2000 років) [15].	Надвеликі цикли Тоффлера передбачають 3 хвилі в розвитку цивілізації: від аграрного суспільства в результаті неолітичної революції (8-9 тис. років тому), індустріального суспільства внаслідок промислової революції (XVIII–XIX сторіччя) до надіндустріальної технологічної революції із розвитком інформаційного (постіндустріального) суспільства (альтернативні джерела енергії, біомедицина, нанотехнології, глобальні комунікаційні мережі й інтелектуальні транспортні системи).

Зважаючи на закономірності розвитку економічних циклів, науковцями виокремлено такі основні їх властивості: належність до кожної з країн ринкової економіки; сумісна дія циклів Д. Китчина, К. Жюгляра, С. Кузнеца, М. Кондратьєва; невідворотність негативної дії кризи та її об'єктивна необхідність для стимулювання розвитку економіки; коливання ділової активності в межах циклу обумовлюються дією сукупності чинників (сезонні коливання споживчого попиту, демографічні зміни, відмінна особливість стану основного капіталу); глобалізаційні чинники, під впливом яких криза в одній країні породжує кризову ситуацію в інших країнах світу [16].

У сучасному науковому співтоваристві періодичні зміни світової економіки розглядаються як надзвичайно складний процес, що обумовлює дію значної кількості чинників (господарських, соціально-демографічних, політичних та психологічних проблем) будь-якої економічної системи.

В той же час переважна більшість цих проблем знайшла висвітлення ученими переважно на макроекономічному рівні. Зокрема, внутрішня природа кризових явищ в ринковій економіці на макрорівні була викладена Дж. Кейнсом в його фундаментальній роботі «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей» [17]. Згідно його поглядів в процесі розвитку ринкової економіки постійно порушується рівновага внаслідок неможливості збалансування прогнозованих й фактичних показників доходів, що не сприяє врівноваженості попиту та пропозиції на виготовлені продукти. Ця ситуація згідно позиції Дж. Кейнса пояснювалася браком об'єктивної інформації й неправильно прийнятими рішеннями, в першу чергу щодо встановлення цін, які в результаті ефекту мультиплікації стрімко нарощуються й поширюються на всю економіку, провокуючи її кризовий стан.

Однак уразливою стороною теорії Дж. Кейнса є те, що вона мала суто макроекономічну спрямованість й не розповсюджувалася на мікроекономіку. Прихильниками посткейнсіанської теорії сповідують неокласичну мікроекономіку, в якій підприємство, організації розцінюються як відокремлені самостійні суб'єкти з внутрішньою ієрархічною структурою, основними видами діяльності яких виступає виробнича, обмінна, розподільча діяльність.

В той же час їх теорія дисонує з поглядами Дж. Кейнса відносно чинників порушення рівноваги на макрорівні та їх проявів в економіці макрорівня. Зокрема, в мікроекономічному середовищі підприємство визначалося в якості носія достатньої інформації для прийняття ефективних рішень, в той час як в кейнсіанській теорії характер макроекономічних криз досліджувався з позиції невизначеності очікувань в майбутньому. Тому ученим дотепер не вдалося об'єднати кейнсіанську макроекономіку з неокласичною економікою мікрорівня.

Натомість незалежні ефективні рішення відокремлених суб'єктів господарювання є важливими для отримання загальноекономічних досягнень [18, с.38]. Враховуючи складність економічних систем, можна стверджувати, що підприємство є елементом мікроекономічної системи, яка в свою чергу, є підсистемою вищого рівня, а саме, макроекономічної системи. Тому всі чинники макро- та мікроекономічного характеру, у тому числі, пов'язані з циклічністю розвитку кризових явищ, прямо або опосередковано впливають на діяльність підприємства. В свою чергу, підприємства як елементи мікроекономічної системи, взаємодіють між собою і внаслідок прийнятих рішень формують ситуацію на певних ринках. Саме їх діяльність в кінцевому рахунку впливає на досягнення рівноваги або її порушення в цілісній макроекономічній системі. Це може сприяти як прогресу в розвитку економіки в цілому, так й регресу та навіть її занепаду.

В останні роки спільним між вітчизняними й зарубіжними дослідників стала констатація факту щодо збільшення кількості кризових явищ на підприємствах. Проте саме явище кризи та причини її виникнення, послідовність протікання та особливо шляхи виходу з кризового стану набули різних формулювань. Не дивлячись на особливості трактувань науковцями сутності кризи, вони єдині в тому, що криза є надзвичайною незапланованою подією, переломним етапом функціонування певної системи, коли вона підпадає під вплив зовнішніх та/або внутрішніх чинників, що вимагає від неї негайної реакції для встановлення стану рівноваги.

Зовнішнє й внутрішнє середовище також може бути причиною виникнення кризи. Зовнішнє середовище пов'язане з тенденціями розвитку макро– та мікроекономічного оточення, а в умовах глобалізації існує пряма залежність від тенденцій розвитку світової економічної системи, що обумовлює конкурентоспроможність національної економіки і її окремих суб'єктів господарювання. Стосовно чинників внутрішнього середовища, то вони являють собою систему чинників й відповідних ним причин виникнення [19]: *управлінський чинник* (зниження якості управлінських рішень), *виробничий чинник* (невисокий технічний рівень виробничого потенціалу), *фінансовий чинник* (розбалансованість активів й пасивів балансу, низька його ліквідність), *соціально-економічний чинник* (некомпетентність персоналу, відсутність системи соціальної відповідальності бізнесу), *маркетинговий чинник* (відсутність маркетингової стратегії, непрофесійне дослідження конкурентного середовища), *інноваційний чинник* (брак новітніх технологій), *інвестиційний чинник* (відсутність інвестиційної стратегії розвитку).

Системний аналіз зовнішніх та внутрішніх чинників передкризового стану підприємства дозволяє застосовувати превентивне антикризове управління, яке обумовлюється появою слабких сигналів розвитку кризи, які

необхідно виявляти за допомогою спеціальних методичних методів для попередження явної кризи. Одним із методів управління за слабкими сигналами щодо ймовірності розгортання кризи пропонується використання оцінку вартості підприємства. Погоджуємося із пропозицією І. В. Івашковської та Д. О. Янгель щодо застосування інтегрального показника оцінювання вартості підприємства на основі чистих грошових потоків як свідчення успішності його діяльності. І навпаки, зниження ефективності результативності, супроводжується падінням вартості капіталу підприємства і демонструє наявність у нього системних проблем і ризиків [20].

В той же час явна криза пов'язана із ризиком настання банкрутства підприємства й характеризується з його неспроможністю сплачувати свої борги внаслідок невідповідності грошових потоків (вхідних та вихідних) й появи зовнішніх конфліктів з партнерами.

Враховуючи всі причини виникнення кризи можна констатувати, що небезпека кризи існує завжди, тому основне завдання підприємства полягає в необхідності її своєчасного передбачення та прогнозування.

Висновок і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що розв'язання сукупних протиріч на підприємстві повинно відбуватися на засадах радикальної трансформації основ ведення бізнесу, з урахуванням стану макро- та мікроекономічної системи, що сприятиме руху системи до наступного стану рівноваги, яка є обов'язковою умовою для її майбутнього розвитку.

Подальші дослідження доцільно проводити в напрямку консолідації зусиль учених щодо системної інтеграції кейнсіанської макроекономіки з неокласичною економікою мікрорівня. Потребують розгляду подальші ґрунтовні дослідження щодо виявлення причин виникнення докризового стану підприємства за слабкими сигналами прояву кризи для застосування системи превентивного антикризового управління з метою недопущення розгортання явної кризи.

Література.

1. Туган-Барановський М.І. Політична економія : монографія Київ : Інститут економіки АН України, 1994. - 263 с.
2. Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения. Москва : Экономика, 1993. – Т.2. 542 с.
3. Кондратьев Н. Д., Опарин Д. И. Большие циклы конъюнктуры. Москва : Экономическая жизнь, 1928. С. 179.
4. Митчелл У. К. Экономические циклы. Проблема и её постановка. Ленинград : Госиздат, 1930. – 464 с.
5. Экономический словарь / А.И. Архипов и др. Москва : Проспект, 2014. 663 с.
6. Проблеми становлення інноваційної політики в Україні / І.П. Макаренко та ін. ; за ред. І.П. Макаренко. – Київ : Ін-т еволюц. економіки, 2004. – 123 с.
7. Румянцева С. Ю. Длинные волны и другие экономические циклы: перспективы навигации. Ежегодник / отв. ред. Л. Е. Гринин, А. В. Коротаев. Волгоград : Учитель, 2018. – 304 с.
8. Мельник А.О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв : 2014. Вип. 2. С. 108–113.
9. Гуреев П.М., Мокий М.С. Использование трансдисциплинарного системного подхода в инновационном менеджменте : монографія. Москва : Издательский дом ГУУ, 2015. 186 с.
10. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economics and Statistics 5 (1): 10–16. 1923.

11. Juglar C. Des Crises Commerciales Et De Leur Retour Periodique En France. Paris, 1862.
12. Kuznets S. S. Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread / Simon Smith Kuznets. — New Heaven, 1966.
13. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / под ред. Ю. В. Яковец, Л. И. Абалкина. Москва : Экономика, 2002. 766 с.
14. Д. Форрестер. Мировая Динамика / пер. с англ. Москва : Terra Fantastica, 2003. 379 с.
15. Тоффлер Э. Третья волна. Москва.: ООО "Фирма "Издательство АСТ", 2004, 261 с.
16. Галаяутдинов Р.Р. Экономический цикл: причины, фазы и виды. 2015. URL: <http://galyaautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy> (дата звернення 12.11.2019).
17. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег : Избранное. Москва : Эксмо, 2008. 960 с.
18. Геєць В.М., Панченко Є.Г. Перехідна економіка : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 591 с.
19. Воронкова Т.Є., Несенюк А. С. Системні чинники та причини виникнення кризових явищ на підприємствах в умовах сучасної економіки. *Економіка та держава*. 2019. №11. С. 20-26.
20. Ивашковская И. В., Янгель Д. О. Жизненный цикл организации и агрегированный показатель роста. *Корпоративные финансы*. 2007. № 4. С. 97–110.
- 21.

References.

1. Tuhan-Baranovs'kyj, M.I. (1994), Politychna ekonomiiia : monohrafiia [Political Economy: Monograph], Instytut ekonomiky AN Ukrainy, , Kyiv, Ukraine..
2. Kondrat'ev, N.D.(1993), Yzbrannye sochyneniya [Selected Works], vol 2, Ekonomyka, Moskva, Russia.
3. Kondrat'ev, N. D. and Oparyn, D. Y. (1928), Bol'shyye tsykly kon'yunktury [Big business cycles], Ekonomycheskaja zhyzn', Moskva, Russia.
4. Mytchell, U. K. (1930), Ekonomycheskiye tsykly. Problema y eio postanovka [Economic cycles. The problem and its formulation], Hozyzdat, Lenynhrad, Russia.
5. Arkhypov, A.Y. (2014), Ekonomycheskij slovar [Economic Dictionary], Prospekt, Moskva, Russia.
6. Makarenko, I.P (2004), Problemy stanovlennia innovatsijnoi polityky v Ukraini [Problems of the establishment of international policy in Ukraine], Instytut evoliutsijnoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine.
7. Rumiantseva, S. Yu. (2018), Dlynnyye volny y druhye ekonomycheskiye tsykly: perspektyvy navyhatsyy. Ezhehodnyk [Long waves and other economic cycles: prospects for navigation. Yearbook], Uchytel, Volhohrad, Russia.
8. Mel'nyk, A.O. (2014), “Global economic crises in the Ukrainian economy and their consequences”, Global and national problems of economy, vol. 2, pp. 108–113.
9. Hureev, P.M. and Mokyj, M.S. (2005), Yspol'zovanye transdystyplynarnoho systemnoho podkhoda v ynnovatsyonnom menedzhmente : monohrafiia [Using a transdisciplinary systems approach in innovation management: monograph], Yzdatel'skyj dom HUU, Moskva, Russia.
10. Kitchin, J. (1923), “Cycles and Trends in Economic Factors”, Review of Economics and Statistics, vol. 5 (1), pp. 10–16.
11. Juglar, C. (1862), Des Crises Commerciales Et De Leur Retour Periodique En France, Paris, France.
12. Kuznets, S. S. (1966), Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread, New Heaven, USA.
13. Kondrat'ev, N. D. (2002), Bol'shie cikly` kon`yunktury` i teoriya predvideniya. Izbranny`e trudy` [Big business cycles and foresight theory. Selected Works], Ekonomika, Moskva, Russia.
14. Forrester, D. (2003), Mirovaya Dinamika [World Dynamics], Terra Fantastica, Moskva, Russia.
15. Toffler, E` (2004) Tretya volna [Third wave], ООО "Фирма "Издательство АСТ", Moskva.Russia.
16. Haliautdynov, R.R. (2015), “The economic cycle: causes, phases and types”, available at: <http://galyaautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy> (Accessed 10 Nov 2019).
17. Kejns, Dzh.M. (2008), Obshhaya teoriya zanyatosti, proczenta i deneg : Izbrannoe [General Theory of Employment, Interest, and Money: Favorites], Eksmo, Moskva, Russias.
18. Heiets', V.M. and Panchenko, Ye.H. (2003), Perekhidna ekonomika : pidruchnyk [Transition Economics: A Textbook], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
19. Voronkova, T.Ye. and Nesenyuk, A. S. (2019), “Systemic factors and causes of crisis in enterprises in the modern economy”, *Economy and the state*, vol. 11, pp. 20-26.
20. Yvashkovskaia, Y. V. and Yanhel', D. O. (2007), “Organization lifecycle and aggregate growth rate”, *Corporate Finance*, vol. 4, pp. 97–110.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2019 р.